

Burgerpanel STRONG (Structuurvisie Ondergrond)

Datum: 15 juni 2016
Locatie: Jaarbeurs Utrecht (Beatrixgebouw)
Deelnemers: 20 burgerpanelleden
5 medewerkers programmabureau Structuurvisie Ondergrond
Gespreksleiders: Ruud Cino, programmamanager Structuurvisie Ondergrond
Kees Le Blansch, Bureau KLB
Eelco Koolhaas, Ministerie van Verhalen
Verslag: Christine van Spanning, Alt-Tab bedrijfsondersteuning

Welkom

Kees Le Blansch opent de elfde bijeenkomst van het burgerpanel Strong en heet de circa 20 deelnemers van harte welkom. Naast een aantal oudgedienden onder de deelnemers – er is zelfs een aantal deelnemers dat bij alle bijeenkomsten van het panel aanwezig is geweest – zijn er ook een paar nieuwe gezichten. Wat betreft de ambtelijke vertegenwoordiging zijn dat Janneke de Jong (directie participatie van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu) en Karst Jaarsma (directie energie en omgeving van het ministerie van EZ). Onder de deelnemers is Fokke Fennema een relatief nieuw gezicht; hij is vooral bij de regionale bijeenkomsten in het begin van het traject aanwezig geweest en heeft de voortgang daarna schriftelijk gevolgd.

Stand van zaken

In de vorm van een interview door de gespreksleiders, worden de laatste ontwikkelingen in het traject uitgewisseld.

Voor deze bijeenkomst is vooraf een behoorlijk pakket aan stukken rondgestuurd; de vraag is hoe de deelnemers daarmee zijn omgegaan. Twee deelnemers geven aan dat zij alle stukken zelfs twee keer hebben gelezen. De hoeveelheid stukken was inderdaad fors, maar de deelnemers zijn zeer te spreken over de leesbaarheid ervan. Zelfs een leek zou op basis van deze informatie een goed inzicht kunnen krijgen in de materie; complimenten voor de schrijver vanuit het Ministerie. Ruud Cino vertelt dat Peter Kouwenhoven de eindregie voert op de stukken die door het Ministerie worden aangeleverd. Hij zorgt dat alle beschikbare informatie – waaronder ook de verslagen van het burgerpanel – worden samengevoegd tot één geheel. Daarbij is een belangrijk uitgangspunt dat de stukken goed leesbaar moeten zijn voor het publiek. Hij is dan ook blij te horen dat dat in dit geval ook gelukt is.

Gevraagd naar de wijze waarop de deelnemers de regiobijeenkomsten hebben ervaren, wordt opgemerkt dat verschillende gremia – gemeente, Provincie en Rijk – een verschillende kijk op de materie leken te hebben. In de regiobijeenkomst in Eindhoven waren circa 60 ambtenaren aanwezig die allemaal een andere mening leken te hebben. Het vertrouwen richting EZ was niet bijzonder groot. 'Mensen tellen niet meer, het gaat alleen om de poen'.

De deelnemers vinden het jammer dat er de laatste tijd geen nieuwsbrief meer is verstuurd vanuit het Ministerie. Ruud Cino geeft aan dat het uitgeven van een nieuwsbrief helaas is blijven liggen omdat andere zaken prioriteit hadden. Steven is wel om op zo kort mogelijke termijn weer een nieuwsbrief uit te laten gaan.

Vraag aan de ambtenaren is wat er nu met de ontwerp structuurvisie gaat gebeuren. Eén van de deelnemers is bang dat de structuurvisie 'in een bureaula' verdwijnt. Douwe vertelt dat de ministeries moeten aangeven hoe zij het traject verder vorm willen geven; de ambtenaren hopen hierover de komende twee weken richtlijnen te krijgen. Vervolgens wordt

de ontwerp structuurvisie opgesteld en gaat na de zomer een traject in langs onder meer de Raad van State en de Eerste en Tweede Kamer. Aandachtspunt zijn de verkiezingen die in 2017 plaats vinden; de vraag is of de structuurvisie daarvoor of daarna in de Kamer behandeld wordt. Ruud Cino vult aan dat externe ontwikkelingen invloed kunnen hebben op de inhoud van de ontwerpvisie; als voorbeeld noemt hij het klimaatakkoord van Parijs en het energierapport van EZ.

Notitie Denkrichting voor de uitwerking van de Structuurvisie Ondergrond

In de notitie worden kortweg onderstaande vijf denkrichtingen benoemd:

1. De komende jaren is er nog steeds gas nodig, hierbij willen we niet afhankelijk worden van het buitenland. Het is daarom wenselijk om gas waar mogelijk de komende jaren uit de Nederlandse bodem te winnen. Het gas uit kleine velden is op nationaal schaalniveau schaars en locatiegebonden.
2. Het Rijk vraagt de provincies om (in samenspraak met de drinkwaterbedrijven) het voortouw te nemen om de zoete nationale grondwaterreserves (die deels ook voor operationele winningen gebruikt kunnen worden) nader te begrenzen en dit in samenhang te doen met de aanwijzing en begrenzing van de in hun ogen noodzakelijke (aanvullende) strategische voorraden. Daarbij vragen we provincies om bij de begrenzing rekening te houden met de meest kansrijke gebieden voor geothermie.
3. Geothermie is van groot belang voor de energievoorziening en de transitie naar duurzame energie. Bij het opstellen van regionale ontwikkelstrategieën voor geothermie worden provincies gevraagd om grondwatervoorraden die van belang zijn voor de drinkwatervoorziening zoveel mogelijk te ontzien.
4. Het maken van reserveringen voor de mogelijke toekomstige opslag van CO₂ (CCS) in uitgeproduceerde (kleine) gasvelden lijkt onontkoombaar als we de klimaatdoelen willen halen.
5. Commerciële winning van schaliegas is de komende 5 jaar niet aan de orde. Bij het maken van afwegingen behoeft met een eventuele toekomstige winning geen rekening gehouden te worden. Mocht ooit een besluit genomen worden dat schaliegaswinning in Nederland toegestaan wordt dan zal deze functie alsdan ingepast moeten worden.

Vervolgens wordt alle deelnemers gevraagd een vragenlijst in te vullen over de 'notitie denkrichtingen'. Een overzicht van de ingevulde vragenlijsten is opgenomen in bijlage 1.

De vragen worden plenair besproken om een indruk te krijgen van de grote lijnen. Op vraag 1 (hoe typeert u de notitie 'denkrichtingen') is onder meer geantwoord: informatief en sturend, teveel focus op de korte termijn gedachte, sturend en op uitvoering gericht, de notitie biedt weinig ruimte voor creativiteit, de notitie is zouteloos en politiek correct, sturend met standaard oplossingen, ambtelijk & professioneel, een open visie, goed voor alle partijen, sturend, maar er worden wel veel 'achterdeurtjes open gezet', de notitie is op sommige punten te algemeen ('waterwinning is belangrijk) waar hij op andere punten juist te gedetailleerd is, bijvoorbeeld waar het gaat over de veiligheidsplannen.

Vraag 2 vraagt de deelnemers om de notitie een cijfer te geven vanuit een oogpunt van economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid en democratie. Een rondvraag laat zien dat geen van de deelnemers het hoogste cijfer heeft toegekend aan veiligheid of leefbaarheid. De hoogste cijfers zijn uitgedeeld aan achtereenvolgens economie, democratie en ecologie.

Naar aanleiding van vraag 2 benoemt het panel nogmaals dat voor elke stelling een 'achterdeurtje openstaat'. Kees Le Blansch concludeert dat in de notitie knap is gebalanceerd tussen diverse belangen.

Gevraagd naar de voornaamste 'steen des aanstoots' wordt in de eerste plaats leefbaarheid genoemd. In de tweede plaats de onevenwichtige verdeling tussen kosten en baten over het

land en de indruk dat het noorden van het land de lasten draagt waar de Randstad met name profiteert en de regels oplegt. In de derde plaats wordt 'angst' genoemd. Enerzijds de angst van de beleidsmakers en anderzijds de angst van de betrokken bewoners. Gevraagd naar een mogelijke verborgen steen des aanstoots wordt naar voren gebracht dat de opslag van kernafval in de notitie ontbreekt.

Eelco Koolhaas legt de vraag voor of de term 'denkrichting' de lading dekt. Opgemerkt wordt dat de term 'suggesties' misschien beter zou zijn omdat die breder is. De term 'denkrichting' wekt de indruk van een uitputtend overzicht waar niets meer aan kan worden toegevoegd.

Vraag 3 vraagt de deelnemers of er een complot achter dit stuk zit. Een aantal deelnemers beantwoordt deze vraag ontkennend, maar een aantal ziet wel een complot. Genoemd worden:

- De maatschappijen zullen hun slag slaan ten koste van de bevolking.
- Een politiek complot: in 2017 zijn er Tweede Kamerverkiezingen, handjeklap.
- De gaswinbedrijven proberen EZ te bewerken zodat ze vervolgens de CO2 opslag mogen regelen, de 'vriendjes van Rutte' zitten achter dit complot.
- Het kapitaal heeft de overhand.
- De grote oliemaatschappijen willen ook gas gaan winnen.

Ruud Cino vertelt dat hij de notitie denkrichtingen heeft opgesteld met het doel een discussie los te maken, dat is zeker gelukt. Het heeft binnen het Ministerie veel losgemaakt en ook vanavond blijkt dat het veel losmaakt.

Uitspraken uit het burgerpanel

Na de pauze is het de bedoeling om te komen tot een aantal zaken die – volgens het burgerpanel – in de structuurvisie benadrukt zouden moeten worden. Als basis hiervoor dient het overzicht van 53 'uitspraken uit het burgerpanel'. Dit overzicht is toegevoegd aan dit verslag als bijlage 2. Kees Le Blansch verzoekt de deelnemers in vijf groepen, elk bestaande uit vier leden van het panel en een ambtenaar, te komen tot een keuze voor de 8 meest aansprekende uitspraken. Hierbij mag een keuze worden gemaakt uit de overzichtslijst, maar er mogen ook uitspraken worden toegevoegd.

Wanneer de voorkeursuitspraken worden verzameld, valt op dat er veel overlap is. Er is één uitspraak toegevoegd, te weten:

'Met de omgeving moet besproken worden alles wat er gebeurt met extra aandacht voor de risico's en verstoring van de natuurlijke balans waardoor het leefklimaat behouden blijft.'
Deze uitspraak is een combinatie van de uitspraken 4 en 36.

Doel is te komen tot een top tien van uitspraken ten behoeve van de structuurvisie. Hiertoe worden in de eerste plaats de stellingen gekozen die door vier respectievelijk drie van de vijf groepen zijn geselecteerd. Daarna volgt een stemronde om te komen tot de laatste drie uitspraken. Dit resulteert in onderstaande top tien (genummerd op volgorde van de overzichtslijst):

Uitspraak 5:

'Als groep heeft het burgerpanel gezegd dat het ook een uitkomst moet kunnen zijn om dingen te laten zoals ze zijn. Tevens is meegegeven zuinig om te gaan met voorraden; waarom moet alles wat er is benut worden?'

Uitspraak 6:

'We hebben een lichte vrees dat ambtenaren op economische gronden keuzes gaan maken.'

Uitspraak 7:

'Doe nu niet of er bij sommige ondergrondse activiteiten geen risico's zijn. Er zijn altijd risico's. Eerlijke voorlichting over risico's en over waarom je wint is belangrijk voor draagvlak.'

Uitspraak 17:

'De structuurvisie kan nog zo mooi zijn, maar zonder vertrouwen van ons als bevolking is dat niet veel waard.'

Uitspraak 25:

'Duurzame energie is de winnaar. Met het klimaatakkoord van Parijs zal de structuurvisie vooral duurzame energie mogelijk moeten maken!'

Uitspraak 28:

'Schoon grondwater is het belangrijkste op aarde. Ook voor de omgeving en voor de natuur. En kijk naar zo'n bierbrouwer: die pompt het eigen grondwater op. En dat zuiveren ze niet want ze willen alleen de beste kwaliteit. Dus zo'n bedrijf dat er verstand van heeft kiest voor schoon grondwater. Daar sluit ik mij bij aan.'

Uitspraak 29:

'Ik vind het goed dat de Structuurvisie er komt. Zo bekijk je zaken in hun samenhang, in plaats van dat je een aparte nota maakt over buisleidingen, en één over energiewinning enzovoort. Door de Structuurvisie pakken we de ondergrond meer gestructureerd aan, worden de gevolgen van beslissingen duidelijker. Daarmee maken we onze leefomgeving veiliger.'

Uitspraak 41:

'Zoveel mogelijk ruimte geven voor nieuwe technologisch ontwikkelingen. Techniek gaat soms heel snel. Wat nu niet kan, kan misschien over vijf jaar wel. De vraag is hoe daarop te anticiperen.'

Uitspraak 45:

'Als burgerpanel STRONG hebben wij veel gesproken over activiteiten in de ondergrond. We hebben dilemma's verkend. We hebben een bijdrage geleverd aan de ramen naar buiten te openen en spiegels voor te houden.'

Nieuw toegevoegde uitspraak:

'Met de omgeving moet besproken worden alles wat er gebeurt met extra aandacht voor de risico's en verstoring van de natuurlijke balans waardoor het leefklimaat behouden blijft.'

'Werkdocument structuurvisie ondergrond'

In het werkdocument is in paragraaf 8.9 een passage opgenomen over het burgerpanel. De vraag aan de deelnemers is welke zin hier ontbreekt. Hieronder een aantal antwoorden:

- Voorgesteld wordt om stelling 45 in de tekst op te nemen; die vat goed samen wat het burgerpanel heeft gedaan.
- Voorstel is over de samenstelling van het burgerpanel toe te voegen: 'waaraan een aantal demografisch zeer verschillende inwoners heeft deelgenomen die gedurende circa drie jaar ongeveer drie á vier keer per jaar bijeen zijn gekomen'. Het moet derhalve veel eerder in het stuk duidelijk worden wat het burgerpanel inhield.
- Naar aanleiding van de zin 'Het werken met een burgerpanel heeft een voorbeeldwerking voor andere projecten binnen het ministerie van Infrastructuur en Milieu en andere overheden.' is het voorstel om het bij wet verplicht te maken om bij toekomstige visies een burgerpanel te betrekken waardoor het eindresultaat minder ambtelijk wordt en meer gedragen door de bevolking.

- Voorstel is om na de alinea die begint met 'inhoudelijk aandachtspunten' toe te voegen: 'ook de grote aandacht voor duurzame energie is in lijn met de input van het burgerpanel'.
- Bij diezelfde alinea wordt voorgesteld de volgende tekst toe te voegen: 'ook een aandachtspunt was de nadruk op transparantie bij de besluitvorming'.
- Voorgesteld wordt iets toe te voegen over de beperkte beschikbaarheid van fossiele brandstoffen en de aandacht voor de energiebehoefte van volgende generaties.

Eventuele aanvullende suggesties kunnen per e-mail worden aangeleverd bij Kees Le Blansch; dit kan totdat het verslag definitief is vastgesteld.

De vraag aan de ambtenaren is de volgende zin aan te vullen: 'ik had met dat vooraf niet gerealiseerd, maar ...' Hieronder een aantal antwoorden:

- 'maar door de gesprekken met betrokken mensen zijn onze teksten en kaarten nu beter te begrijpen.'
- 'dat er zoveel burgers zijn met interesse in de ondergrond.'
- 'dat er zoveel bereidheid is om vrije tijd in beleidsvraagstukken te steken'.
- 'burgers willen niet horen dat het veilig kan, maar veeleer inzicht krijgen in de mogelijke risico's'.

Afsluiting en vervolgspraken

Ruud Cino zegt toe dat de definitieve 'structuurvisie ondergrond' aan de leden van het burgerpanel wordt toegestuurd.

Desgevraagd geven de deelnemers aan prijs te stellen op een afsluitende bijeenkomst medio oktober om nog eens met elkaar terug te kijken op het proces, de stand van zaken te bespreken en de laatste bijeenkomst van het burgerpanel op feestelijke wijze af te sluiten.

De deelnemers geven aan graag bereid te zijn om zo nodig nogmaals een bijdrage te leveren bij de totstandkoming van beleidsstukken. Janneke de Jong neemt deze suggestie graag mee; mogelijk is inzet van het panel bruikbaar bij de totstandkoming van de Nationale omgevingsvisie.

Kees Le Blansch sluit vervolgens de bijeenkomst met dank voor ieders inzet en wenst iedereen een goede reis.

Bijlage 1: overzicht van ingevulde vragenlijsten over de 'notitie denkrichtingen'

<p>Vraag 1:</p> <p>1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het?</p> <p>1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?</p>	<p>Naar aanleiding van alle informatie kijken naar wat mogelijk is, een soort van aftasten.</p> <p>Men moet de gegevens een bepaalde richting op.</p>
<p>Vraag 2:</p> <p>Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van:</p> <p>Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?</p>	<p>Economie: 7</p> <p>Ecologie: 7</p> <p>Veiligheid: 6</p> <p>Leefbaarheid: 6</p> <p>Democratie: 6</p>
<p>Vraag 3:</p> <p>Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?</p>	<p>Het kapitaal heeft de overhand?</p> <p>Geen complot.</p>

<p>Vraag 1:</p> <p>1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het?</p> <p>1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?</p>	<p>Afbakening m.b.t te ontwikkelen technologie</p> <p>Informatief maar wel sturend</p> <p>Grondig en breed opgezet</p> <hr/> <p>Goede aanzet voor verdere invulling met plan van aanpak</p>
<p>Vraag 2:</p> <p>Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van:</p> <p>Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?</p>	<p>Economie: 6</p> <p>Ecologie: 8</p> <p>Veiligheid: 7</p> <p>Leefbaarheid: 7</p> <p>Democratie: 8</p>
<p>Vraag 3:</p> <p>Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?</p>	<p>Hier zit geen complot achter.</p>

<p>Vraag 1:</p> <p>1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het?</p> <p>1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?</p>	<p>Uitgebreide <u>ambtelijke</u> notitie</p> <p>Is zoveel mogelijk in duidelijk taal geschreven zonder veel vaktermen.</p> <p>Veel leeswerk, hoe het kort: graag grote lijnen.</p>
<p>Vraag 2:</p> <p>Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van:</p> <p>Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid,</p>	<p>Economie: 6</p> <p>Ecologie: 8</p> <p>Veiligheid: 6</p>

democratie?	Leefbaarheid: 7 Democratie: 8
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Nee.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Geeft al een aantal concrete 'oplossingen' aan, lijkt het. Denkrichting = meer gas in NL, oplossing door middel van kleine gasvelden. Lijkt me dat een denkrichting een kader moet scheppen, concrete oplossingen vallen dan binnen dat kader.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 6 Ecologie: 5 Veiligheid: 6 Leefbaarheid: 6 Democratie: 6
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Geen idee.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Beschrijvende notitie. Prettig, goed te volgen, maar uiteindelijk toch niet makkelijke om een duidelijke conclusie te lezen.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 6 Ecologie: 7 Veiligheid: 7 Leefbaarheid: 7 Democratie: 7
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Geen idee, voor mijn gevoel wordt geprobeerd een beeld op te bouwen van de toekomst.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie	Een klein beetje laf, zouteloos. Ik mis visie.
---	--

is?	Jammer, behalve punt 3 en 5 is het een beetje statement loos.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 8 Ecologie: 4 Veiligheid: 5 Leefbaarheid: 6 Democratie: 7
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	'De vriendjes van Rutte'.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Interessant discussiestuk, nog erg zwart – wit gesteld. Het zou kunnen leiden tot een startpunt voor een strategie voor de ministeries. Goed intern bediscussieerd, mar de link met de regio is onduidelijk wat overigens ook geformuleerd wordt.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 7,5 Ecologie: 6,5 Veiligheid: 5 Leefbaarheid: 5 Democratie: 7
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Er wordt nog onvoldoende naar de langere termijn gekeken, het gas dat 'de komende jaren opgepompt moet worden'. Erg korte termijn schatkist. Daarnaast weinig aandacht voor noodzaak CO2 reductie en weerstand daartegen in Groningen dat de kolencentrale in eerste instantie ook niet wilde, afknijpen zou ik zeggen.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Het is een discussienota / praatstuk. Ik vind het prima dat er nog gesproken kan worden.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 8 (gaat over geld) Ecologie: 7 Veiligheid: 7 Leefbaarheid: 7 Democratie: 7

Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Zie hier geen complot achter, ook niet van minister Kamp.
---	---

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Praatstuk, nadruk op uitvoering, ambtelijk. Richting gevend, weinig ruimte voor creativiteit.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 4 Ecologie: 4 Veiligheid: 3 Leefbaarheid: 3 Democratie: 5
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Politiek, angst, geld.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Een stuk om de gedachten te bepalen. Goed, als je je niet eerst realiseert waar het heen (kan) gaan, komt er niet van terecht.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 5 Ecologie: 7 Veiligheid: 6 Leefbaarheid: 7 Democratie: niet alles is te democratiseren.
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Leuk onderwerp voor bij de borrel ☺

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Het ter discussie stellen van wat er mogelijk is in de ondergrond waarin het nationale belang – sturend – de leidraad is. Dat er vooral economisch gedacht wordt en er minder aandacht is voor de emoties van mensen.
Vraag 2:	Economie: 8

Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Ecologie: 7 Veiligheid: 5 Leefbaarheid: 5 Democratie: 6
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Landelijk, waarbij de regio's' minder betrokken worden.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Het is nadrukkelijk een kader voor verdere beleidsontwikkeling en daarmee een expliciete sturing: 'er moet geld verdiend worden!' Niets uitsluiten integendeel, alvast ruimte creëren (bijvoorbeeld meer gaswinning en schaliegas). Schijn van openheid en inspraak door verhullend taalgebruik ('notitie').
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 8 Ecologie: 5+ Veiligheid: 5 Leefbaarheid: 5 Democratie: 6
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Zie vraag 1: geld verdienen, rechtste motieven. Leefbaarheid en veiligheid worden ondergeschikt gemaakt aan economie.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Informatief / sturend. Informatief = prima.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 5 Ecologie: 5 Veiligheid: 5 Leefbaarheid: 5 Democratie: 5
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Mensen kunnen het eruit halen (horend de discussie over kleine gasvelden). Mensen reageren uit angst en dat werkt complot denken in de hand.

<p>Vraag 1:</p> <p>1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het?</p> <p>1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?</p>	<p>Het is een notitie die meer toekomstgericht is in plaats van dat deze uitleg geeft bij het huidige document; de notitie schetst een beeld van de afwegingen.</p> <p>Het geeft ons de kans om effectief mee te denken en inzicht te krijgen in de te maken keuzes.</p>
<p>Vraag 2:</p> <p>Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van:</p> <p>Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?</p>	<p>Economie: 7</p> <p>Ecologie: 8</p> <p>Veiligheid: 8</p> <p>Leefbaarheid: 7</p> <p>Democratie: 8</p>
<p>Vraag 3:</p> <p>Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?</p>	<p>Vanaf het begin is er open kaart gespeeld en tot het einde is er de mogelijkheid om inspraak te hebben.</p>

<p>Vraag 1:</p> <p>1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het?</p> <p>1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?</p>	<p>Informatief, leidend, sturend.</p> <p>Voorspelbaar, maar ook nodig. Er moet een richting opgegaan worden.</p>
<p>Vraag 2:</p> <p>Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van:</p> <p>Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?</p>	<p>Economie: 9</p> <p>Ecologie: 9</p> <p>Veiligheid: 7</p> <p>Leefbaarheid: 8</p> <p>Democratie: 9</p>
<p>Vraag 3:</p> <p>Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?</p>	<p>Nee.</p>

<p>Vraag 1:</p> <p>1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het?</p> <p>1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?</p>	<p>Ambtelijk en professioneel. Open visie, iedereen voelt zich vertegenwoordigd en aangesproken. Goed voor discussie.</p> <p>Is goed voor de verschillende deelnemers of belanghebbenden. Houdt de vertegenwoordigers van allen alert en voorzichtig.</p>
<p>Vraag 2:</p> <p>Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van:</p> <p>Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?</p>	<p>Economie: 7</p> <p>Ecologie: 6</p> <p>Veiligheid: 6</p> <p>Leefbaarheid: 6</p>

	Democratie: 6
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Nee, maar ...

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Ieder heeft een eigen denkrichting, er zal altijd verschil zijn. Nee, een eigen mening.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 6 Ecologie: 6 Veiligheid: 5 Leefbaarheid: 6 Democratie: 5
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	2017 verkiezingen, handjeklap.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het? 1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?	Welke kant gaat deze denkrichting op? Blijft het bij deze vijf zaken of wordt er nog iets extra bijgevoegd zoals opslag van kernafval. Goed, alleen vraag ik me af zijn alle kaders waarbinnen gedacht mag worden afgebakend? Waardoor van denken in A niet resulteert in denken in 2.
Vraag 2: Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van: Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?	Economie: 8 Ecologie: 6 Veiligheid: 8 Leefbaarheid: 6 Democratie: 2
Vraag 3: Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?	Het is een denkrichting dus die kan nog aangepast worden aan de heersende / komende nieuwe opvattingen.

Vraag 1: 1a. Hoe typeert u de notitie denkrichtingen? Wat voor soort notitie vindt u het?	Duidelijk en overzichtelijk.
---	------------------------------

<p>1b. En wat vindt u daarvan, dat het zo'n soort notitie is?</p>	<p>Globale samenvatting van het document.</p>
<p>Vraag 2:</p> <p>Welk rapportcijfer geeft u aan dit stuk uit een oogpunt van:</p> <p>Economie, ecologie, veiligheid, leefbaarheid, democratie?</p>	<p>Economie: 7</p> <p>Ecologie: 8</p> <p>Veiligheid: 7</p> <p>Leefbaarheid: 7</p> <p>Democratie: 8</p>
<p>Vraag 3:</p> <p>Zit er een complot achter dit stuk? Van wie, wat voor complot dan?</p>	<p>Nee, daar ga ik niet vanuit, positief benaderen.</p>

Bijlage 2: uitspraken uit het burgerpanel

(Citaten uit zo'n 10 verslagen van burgerpanelbijeenkomsten)

1. 'Een bodemschat is eigenlijk alleen een schat als je hem nog hebt opgegraven. Maar welke prijs betaal je daarvoor qua natuur? En is een bodemschat bovengronds nog wat waard?'
2. 'Als ik de projectleider van de Structuurvisie Ondergrond was zou ik bedenken dat het over vele honderden jaren gaat, zodat hiervoor wel de tijd genomen mag worden. Ik zou me niet gek laten maken.'
3. 'Als ik projectleider was zou ik de experts goed bevragen, en vooral zeker willen weten dat ik over voldoende, goede en onafhankelijke experts kan beschikken.'
4. 'Wordt er bij de benutting van de ondergrond wel rekening gehouden met de verstoring van de natuurlijke balans?'
5. 'Als groep heeft het burgerpanel gezegd dat het ook een uitkomst moet kunnen zijn om dingen te laten zoals ze zijn. Tevens is meegegeven zuinig om te gaan met voorraden; waarom moet alles wat er is benut worden?'
6. 'We hebben een lichte vrees dat ambtenaren op economische gronden keuzes gaan maken.'
7. 'Doe nu niet of er bij sommige ondergrondse activiteiten geen risico's zijn. Er zijn altijd risico's. Eerlijke voorlichting over risico's en over waarom je wilt is belangrijk voor draagvlak.'
8. 'Zijn er wel voldoende veiligheidsvoorschriften en bewaking bij terrorisme en calamiteiten?'
9. 'Iedereen die zich met ondergrondse activiteiten bezighoudt moet voldoende deskundig zijn qua grondlagen, milieuwetgeving en het materiaal waarmee men werkt.'
10. 'Laten we de bodem met rust laten en zoeken naar andere vormen van energiewinning. Nederland is een dichtbevolkt land.'
11. 'Bovenaan alle belangen staat het veiligstellen van drinkwatergebieden, daarna een hele tijd niets en dan komt de rest.'
12. 'Bij zo'n schaliegasdiscussie staat opnieuw het economisch gewin voorop. Terwijl milieu, veiligheid en leefbaarheid voorop zouden moeten staan.'
13. Zegt één burgerpanellid: 'Er wordt geen gebruik gemaakt van de emotionele kennis van de bevolking.' Een ander panellid zegt: 'In dit proces zijn mensen nodig met kennis van zaken, de bevolking reageert veelal vanuit emotie.'
14. 'Als er ondergrondse activiteiten plaatsvinden, hebben burgers er vooral recht op dat er compensatie plaatsvindt van natuur- en milieuschade, en dat er eerlijke voorlichting wordt gegeven.'
15. 'Neem een foto van het burgerpanel in de structuurvisie op, zodat je goed kan zien dat het om echte mensen gaat.'
16. 'De ervaringen in Groningen zijn dat in de jaren '80 al bekend was dat er veel mis ging bij de winning van aardgas; dit is door de overheid nog lang daarna ontkend, waardoor het vertrouwen van burgers een behoorlijke deuk heeft opgelopen. Daardoor wordt ook deze tekst van de structuurvisie niet onbevungen gelezen. En de tekst zelf gaat daar helemaal aan voorbij.'
17. 'De structuurvisie kan nog zo mooi zijn, maar zonder vertrouwen van ons als bevolking is dat niet veel waard.'
18. 'Wat is nog het nut van een burgerpanel en van jullie werk wanneer de politiek dit soort processen naast zich neerlegt?'
19. 'Beste minister, zou u de mens centraal willen stellen in uw besluitvorming?'
20. 'Een deelnemer merkt op dat hij het nu eigenlijk al niet meer kan volgen. In Twente worden momenteel gaskoepels geëxploiteerd waarbij grondverzakking en aardbevingen een serieuze bedreiging zijn. Waarom heeft hij daar niet over gehoord?'
21. 'Om de samenhang tussen de verschillende kaarten inzichtelijk te maken, zou je ze over elkaar heen moeten leggen.'

22. 'Er zijn geen kaarten die het draagvlak laten zien; en de onderbouwing van nut en noodzaak ontbreekt.'
23. 'Wat is 'onder zeeniveau, druk bevolkt, gaswinning, natuurgebieden'? En dan: 'aquifers, freatisch grondwater, oeverwater, semi-spanningswater?'
24. 'Ik weet wel dat schaliegas nog niet bezig is, maar daardoor mis ik juist ook wel de omschrijving van de huidige situatie, van het beleid en de risico's en wordt het moeilijk vergelijken.'
25. 'Duurzame energie is de winnaar. Met het klimaatakkoord van Parijs zal de structuurvisie vooral duurzame energie mogelijk moeten maken!'
26. 'Okee, er heeft zich bij bodemenergiesystemen nog maar zelden een calamiteit voorgedaan. Maar veiligheid blijft heel belangrijk. Elke brand is met een emmer water te blussen, als je er maar alert op bent en zorgt dat je er op tijd bij bent.'
27. 'Moeten we dan op technici afgaan? Alleen als ze onafhankelijk zijn. Hoe vaak is ons niet verteld dat het goed zat terwijl er achteraf iets aan de hand bleek te zijn. Wees eerlijk over risico's.'
28. 'Schoon grondwater is het belangrijkste op aarde. Ook voor de omgeving en voor de natuur. En kijk naar zo'n bierbrouwer: die pompt het eigen grondwater op. En dat zuiveren ze niet want ze willen alleen de beste kwaliteit. Dus zo'n bedrijf dat er verstand van heeft kiest voor schoon grondwater. Daar sluit ik mij bij aan.'
29. 'Ik vind het goed dat de Structuurvisie er komt. Zo bekijk je zaken in hun samenhang, in plaats van dat je een aparte nota maakt over buisleidingen, en één over energiewinning enzovoort. Door de Structuurvisie pakken we de ondergrond meer gestructureerd aan, worden de gevolgen van beslissingen duidelijker. Daarmee maken we onze leefomgeving veiliger.'
30. 'Het burgerpanel was een goede afspiegeling van de bevolking. Ik ben heel erg tevreden over het verloop van het participatietraject. Het gaat perfect.'
31. 'Er zijn veel vergunningen nodig om aan de slag te kunnen gaan met winning. Dat is veel, maar aan de andere kant is het goed niet te overhaasten omdat er anders makkelijk fouten gemaakt kunnen worden die moeilijk te herstellen zijn in de ondergrond. Er moet wel een goede middenweg in gevonden worden.'
32. 'We hebben het niet gehad over hoe we zuinig om kunnen gaan met energie en water. Als we zuinig er mee omgaan hebben we al een deel opgelost.'
33. 'Gevraagd naar een positieve ervaring, geeft een deelnemer aan tot de conclusie te komen dat er in Nederland geen plek is voor de winning van schaliegas; dat is wat hem betreft een positieve conclusie.'
34. 'Regeren is vooruitzien. Je moet kaders stellen, ook over schaliegas. De overheid moet met een open mind blijven denken en studeren op de mogelijkheden.'
35. 'Bij alle activiteiten zou veiligheid voorop moeten staan.'
36. 'Het is belangrijk om de compensatie van mogelijke schadelijke gevolgen voor omwonenden en participatie van bewoners een plaats te geven.'
37. 'Je moet in de structuurvisie ondergrond in staat zijn om dat wat heel moeilijk is, simpel te vertellen.'
38. 'Je moet de omgeving al vooraf betrekken, hiermee creëer je maatschappelijk draagvlak.'
39. 'Het Rijk plaatst de grote kaders en de provincie vult de kaders in. Het is dan logisch dat de provincie onderzoek doet, maar dat moet leiden tot concrete conclusies. Het kan verstandig zijn een tijdslimiet voor onderzoek in te stellen van bijvoorbeeld drie tot zes maanden.'
40. 'Als er altijd genoeg drinkwater is en dat is te controleren, dan wordt bespreekbaar om met een betrouwbare partner extra activiteiten toe te staan.'
41. 'Zoveel mogelijk ruimte geven voor nieuwe technologisch ontwikkelingen. Techniek gaat soms heel snel. Wat nu niet kan, kan misschien over vijf jaar wel. De vraag is hoe daarop te anticiperen.'
42. 'Is deze Structuurvisie wel toekomstgericht genoeg?'
43. 'Bij winning van gas is het raadzaam te zoeken naar alternatieven, zoals energie uit zon en wind.'

44. 'De meningen binnen het panel lopen enorm uiteen. Enerzijds wordt gesteld dat de overheid enig risico moet durven nemen, indien die risico's duidelijk in kaart zijn gebracht. Anderzijds worden opmerkingen gemaakt als: 'Je zal die Groninger maar zijn.'
45. 'Als burgerpanel STRONG hebben wij veel gesproken over activiteiten in de ondergrond. We hebben dilemma's verkend. We hebben hopelijk een bijdrage geleverd aan de ramen naar buiten te openen en spiegels voor te houden.'
46. 'Is natuur nergens het leidend principe bij de scenario's voor de Structuurvisie Ondergrond?'
47. 'Vertel nou eens welke chemicaliën worden gebruikt bij schaliegaswinning en dan vooral welke gevolgen deze chemicaliën hebben voor de ondergrondse waterstromen en de kwaliteit van het water.'
48. 'Het beeld dat er in Nederland een grote holte gevuld met gas in de ondergrond zit klopt dus niet. Het zet aan tot nadenken over hoe je het beste de gaswinning in Nederland in de media en in de schoolboeken kunt visualiseren om hierover te communiceren met een breed publiek.'
49. 'Hoe rendabel is aardwarmte en zoutwinning als je er diep voor moet boren?'
50. 'Wat zijn geologische voorwaarden voor een veilige schaliegaswinning?'
51. 'Het valt de panelleden op dat met name in Noordoost Nederland grote gebieden geschikt zijn voor ondergrondse activiteiten.'
52. 'Gemeenten hebben onvoldoende kennis over wat er in grond zit.'